

HURAFE

(الخرافة)

Mantıkî temeli olmayan telakki ve uygulamaları, din adına ileri sürülüp benimsenen bätıl inanç ve davranışları ifade eden bir terim.

Sözlükte “bunamak” anlamına gelen **hurafe** kökünden türemiş bir isim olan **hurafe** kelimesi “akla ve gerçeğe aykırı düşünce aldatici söz” demektir. Masal, efsane ve genel olarak gerçek dışı olduğu kabul edildiği halde hoşça giden nakil ve rivayetlere de hurafe denilmiştir (İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, “hırf” md.; *Lisânü'l-‘Arab*, “hırf” md.).

□ **DİNLERTARİHİ.** Hurafe mantıkî tabanı olmayan, gerçek hayatla ilişkisi bulunmayan inanç ve uygulamalar, iyilik veya kötülük getirebileceğine inanılan kuvvetler için kullanılır. Genellikle sihir, büyü ve bunların ürünü olan objelerle alâkalı inançlar da hurafe terimiyle ifade edilir. Geleneksel olarak hâkim dinler tarafından kendilerinden önceki daha az karmaşık ve genel kabul görmemiş inanç ve davranışlar için kullanılan hurafe, bu özelliğiyle izâfî bir tabir olup objektif anlamda kullanılması çok zordur. Antropologlar tarafından sübjektif bir tarzda, üzerinde araştırma yaptıkları kültürlerdeki bu tür tavır ve inançlar için kullanılabilirse de sadece belirli bir din açısından bakarak böyle bir ayırım yapılabilir. Dolayısıyla ancak bu şekilde yapılan bir tasnif anlamlı olabilir. Belirli bir kültürün asıl dinine muhalefet eden inanç ve uygulamalar için kullanılan hurafe kavramının modern tanımı analitik olmaktan ziyade tasvirî ve küçük görüçüdür; onun kendine has mânası farklı dönemler ve ortamlara göre değişebilir.

Henüz kurumsallaşmamış halk inançlarından oluşan iptidai toplulukların dinlerinde hurafe kavramının varlığı düşünülemez. Hurafe kavramı, değer koyan bir ifade olarak ancak medeniyetin ilerleyişi sonucunda inanç biçimlerinin farklılaşması ile birlikte ortaya çıkmış olmalıdır. Bazı inançların hurafe sayılarak olumsuz anlamda ayrı bir kategoride gösterilmesi, özellikle monoteist dinlerin hâkimiyet kazanması sonucunda vuku bulmuştur.

Her ne kadar bazı Grek filozofları (Sokrates, Ksenofon) ve tragedya yazarları (Menander) hâkim dinin hurafeye dayanan köklerini vurgulamak istemişlerse de hurafenin akıl dışı ve yanlış bir inan-

ma biçimi olarak değerlendirilmesi açık biçimde ilk defa Romalı yazarlarda ortaya çıkar. Bugün Batı dillerinde hurafe karşılığında kullanılan **superstitionun** aslı olan Latince kaynaklı **superstitio** kelimesinin “eski halk inançlarının yeni hâkim dinî anlayışın içinde varlıklarını sürdürmesi” şeklindeki anlamı da terimin baştan beri olumsuz anlamda, yani “sihir” ve “kötü din” mânasında kullanıldığına işaret eder. Eski Romalı filozoflara göre (meselâ Seneca, Lucretius ve Cicero) hurafe, yanlış ve hatalı olan veya tabiat kanunları hakkında felsefî ve ilmî hakikatlerden habersiz olmaktan dolayı ortaya çıkan aşırı dinî inançlardır. Cehaletin bu türü genel olarak normal halk ile (vulgus) ve kırsal kesimle (pagus) irtibatlandırılmış, dolayısıyla hurafeye dahil edilen davranışlar Roma toplumunun eğitim görmemiş alt sınıflarına hasredilerek bir sosyal tabanla açıklanmaya çalışılmıştır. Cicero, somut bir örnek vererek çocukları kendilerinden daha çok yaşasınlar diye gün boyu ibadet edip kurban kesenleri hurafeci olarak nitelendirir (*The Nature of the Gods*, s. 152). İmparatorluk genişledikçe kavram Romalılar’ın tasvip etmediği yabancı inançlar, meselâ Mısır’daki İsis kültü ve daha sonraları bir yahudi mezhebi sayılan Hıristiyanlık için de kullanılmaya başlanmıştır.

Yahudilik’te çoğu sihirle ilişkili olup hurafe olarak nitelendirilebilecek uygulamalar hayli erken dönemlere kadar uzanırsa da örneklerin çoğu ancak Ortaçağ’daki dokümanlarda belgelenebilmiştir. İbrânîce’de hurafeyi de içine alacak şekilde kullanılan ibare “putperestlerin yolu” anlamında **darkhei emorid**dir. Kabalistik çevrelerde çok yaygın olan ve hatta meşrû görülen hurafe türünden inançlar Halakacı ve Karai çevrelerde tamamen reddedilmese de kabul görmemiştir. Yahudilik’te en eski hurafelerden biri nazardır. İbrânîce’de bu inanç “âyin ha-ra” (şer-in gözü) şeklinde geçer. Bu inanca göre önemli şahsiyetler, güzel kadınlar ve yeni doğan bebekler kötü insanların nazarına mâruz kalmaya en elverişli tiplerdir. Nazardan korunmak için değişik yollar vardır. Bunların en klasiği özellikle Doğu Avrupa yahudileri arasında gelişen, metalden yapılmış, üzerinde dualar yazılı el şeklindeki muskaldır. Aşkenaz yahudileri her duada “Keyn agen hore” (Kötü göz yok olsun) diyerek nazara karşı önlem alırlar. İkinci yaygın hurafe el falına bakarak insanın geleceğini okumadır (chiromancy). İlk defa Merkebe mistisizminde ortaya

çıkan bu gelenek *Hakkarat Panim Le Rabbi Yishma’el, Re’iyyat ha Yadayim Le Ehad me Hakhmei Hodu* adlı eserlerde ve *Zohar*’da işlenir. Buna göre herkesin elinde doğuştan getirdiği ve hayatının tamamını gösteren çizgiler mevcut olup bu konuda uzman olan kişi herkesin geleceğini önceden bilme yeteneğine sahiptir. Yahudilik’teki hurafe türünden inançların büyük bir bölümü çocuk doğurma ile ilgilidir. Çocuğun erkek olması için anne hamilelik sırasında her cuma bir erkek adı telaffuz eder. Doğumun gerçekleştirileceği odaya kötü cinler girmesin diye yere tebeşirle bir daire çizilir, doğumun kolay olması için evin kapısı açık bırakılır; doğum sancısı zor olan kadının eline sinagogun anahtarı tutuşturulur; dişi cin Lilit’ten korunmak için kadının yatağının altına muska konur. Doğum odasına sarmısak koymak, duvara açık el tasvirini çizmek gibi başka hurafî uygulamalar da vardır. Tevrat’ın yere düşmesi felâkete, köpeğin uluması ölüme, ayın tutulması belâya işarettir. Koruyucu mahiyette olan hurafeler de yaygındır. Buna göre içerisinde cinler barındığına inanıldığı için karanlıktan geçerken ışık tutulmalıdır; cinleri uzak tutmak için beyaz elbise giyilmeli, yatak altına demir konmalıdır. Halk arasında ve Kabalacı çevrelerde bu tip uygulamalar varlığını sürdürmüştür de sihire dayalı bazı gelenekler, Tanrı’ya eş koşan cinlerin varlığını gerekli kıldığı düşüncesiyle Halakacı çevreler tarafından eleştirilmiştir.

Hıristiyanlık erken dönemlerden itibaren senkretik bir öğreti üzerine temelendiği için hurafe türünden inançların Hıristiyanlığın başından beri kabul gördüğü düşünülebilir. Hâkim kilise otoritesi hurafe türünden eğilimleri heretik karakterlerin kaynağı olarak görme temayülünde olmuşsa da kendisinin bu tip eğilimlerin dışında geliştiğini söylemek de zordur. Daha global ve objektif açıdan hıristiyan âleminde neyin hurafe olduğunu belirlemede ana dayanak noktası kilise içerisinde Protestanlık, dışında ise rasyonalist akımlar olmuştur. Yeni Ahid’de hurafe için “putperestlerin dini” anlamında **deisidaimonia** kelimesi kullanılır (Resullerin İşleri, XVII/22; XXV/19). Bununla birlikte hıristiyan literatüründe yaygınca kullanılan kelime **superstition** olmuştur. Hıristiyanlığın erken dönemlerinde hurafe özellikle “putperest geleneklerin tamamı” anlamına geliyordu. Ancak pek çok putperest geleneğin özellikle kırsal kesimdeki Hıristiyanlık’ta varlığını korudu-

ğü göz önüne alınırsa kilise babalarının hurafe kavramını tam anlayamadıkları ortaya çıkar. Kilisenin kendi mensupları için en tehlikeli gördüğü hurafe türü sihirle ilgili olanlardı. Bizzat kilise içerisinde ortaya çıkan hurafelere ait bilgiler en iyi şekilde Ortaçağ belgelerinde korunmuştur.

XV. yüzyılda yazılan *Malleus Maleficarum* gibi eserler Ortaçağ Avrupası'nda ki hurafî inanışlar hakkında ilginç bilgiler verir. Yedinci çocuğun şifa verme gücünün olduğu, cadıların büyü yapmak için kullandığına inanılan sağ işaret parmağının kullanılmaması, evlerin kapılarına at nalı asılması, uğursuzluk getirdiğine inanılmasından dolayı on üç sayısının kullanılmaması, aynanın kırılmasının uğursuzluk getireceği, birinin öldüğü evdeki aynaların örtülmesi, kötü ruhları savmak için ahşap bir nesneye vurulması, baykuşun ötüşünün ölüm habercisi olduğu, kara kedi görenlerin belâya mâruz kalacağı, ölü ruhunun yeryüzüne dönmesini önlemek için cenaze sırasında siyah giyilmesi gerektiği gibi pek çok gelenek Hıristiyanlığa ait hurafelere klasik örneklerdendir. XIV. yüzyıldan itibaren Avrupa'da hızla yayılmaya başlayan sihirle ilgili inançlar büyük oranda bu tip hurafelere dayanmaktaydı. Kilise, gerek heretik hareketler gerekse hurafelerle uğraşmak için engizisyon mahkemelerini kullandıysa da tam anlamıyla başarılı olamadı. Reform kiliseleri, ortaya çıkışından itibaren, daha genellemeci bir tavırla Katolik kilisesinin bütünüdür hurafe olarak nitelendirdi. Aynı tavır bütün Hıristiyan kiliselerini içine alacak şekilde rasyonalist ve pozitivist çevrelerce de ortaya konmuştur.

Hint yarımadası ve Uzakdoğu dinlerinde monoteizmin belirgin bir şekilde görünmemesi, klasik anlamda hurafeye dayalı inançların tesbit edilmesine zemin hazırlayacak yolu kapatmıştır. Özellikle Hinduizm gibi senkretik dinlerde neyin hurafe, neyin gerçek doktrin olduğunu tesbit etmek imkânsız hale gelmektedir. Bununla birlikte Uzakdoğu'da oldukça yaygın olan ve nazar gibi sihrî özellik taşıyan pek çok gelenek böyle bir sınıflamanın içerisine sokulabilir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, "hırf" md.; *Lisânü'l-'Arab*, "hırf" md.; M. T. Cicero, *The Nature of the Gods* (trc. H. C. P. McGregor), London 1972, s. 152; K. Thomas, *Religion and the Decline of Magic*, New York 1978; S. J. Tambiah, *Magic, Science, Religion and the Scope of Rationality*, Cambridge 1990; *Syncretism / Anti-Syncre-*

tism: the Politics of Religious Synthesis (ed. C. Stewart – R. Shaw), London 1994; P. Lorie, *Batıl İnançlar*, İstanbul 1997; R. Posner, "Amulet", *EJd.*, II, 906-911; E. Davis, "Birth", a.e., IV, 1051; G. Scholem, "Chiromancy", a.e., V, 477-479; D. Noy, "Evil Eye", a.e., VI, 997-1000; a.mf., "Folklore", a.e., VI, 1374-1410; A. Gardner, "Superstition", *ERE*, XII, 120-122; M. R. O'Neil, "Superstition", *ER*, XIV, 163-166; "Superstition", *EBr.*², XI, 402.

ALİ MURAT YEL

□ **KELÂM.** Hurafe kelimesi Kur'an'da yer almamakla birlikte onunla anlam yakınlığı bulunan **üstûrenin** (uydurulmuş söz) çoğulu **esâtîr** dokuz âyette geçmektedir (bk. **ESÂTİR**). Ayrıca **ihtilâk** (yalan uydurmak) (Sâd 38/7) ve **tekavvül** ile (uydurulmuş söz) (et-Tûr 52/33; el-Hâkka 69/44) **huluku'l-evvelîn** (önceki milletlerin geleneği) (eş-Şuarâ 26/137) terkihi de hurafeye yakın mânalar taşımaktadır. Bu tabirler, Kur'an-ı Kerim'e Hz. Muhammed'in uydurduğu bir kitap nazarıyla bakan müşrikler tarafından ileri sürülmüş, Kur'an da bu iddiaları reddetmiştir.

Hadis literatüründe hurafe kelimesi sadece bir rivayette yer almaktadır. Buna göre Hz. Peygamber'in anlattığı bir konu için kadınlardan biri, "Ey Allah'ın Resulü! Bu anlattığınız Hurafe'nin sözüne benziyor" demiş, Resûl-i Ekrem de, "Hurafe'nin ne olduğunu biliyor musunuz?" diye sormuş ve sözüne şöyle devam etmiştir: "Hurafe Benî Uzre'ye mensup bir adamdı; Câhiliye döneminde cinler tarafından esir alınmış, içlerinde uzun zaman kaldıktan sonra serbest bırakılmış; cinler arasında gördüğü ilginç olayları anlatınca insanlar kendisini yalanlamış ve artık onlar asılsız kabul ettikleri her söz için 'Hurafe'nin sözü' demişlerdir" (İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, "hırf" md.; *Müsned*, VI, 157; Taberânî, VII, 40-41).

Ahmed b. Hanbel ile Taberânî'nin farklı metinlerle kaydettikleri bu bilgileri aktaran Nüreddin el-Heysemî, Ahmed b. Hanbel'in isnadında yer alan râvilerin bazıları hakkında önemli sayılmayan eleştiriler bulunduğunu, Taberânî'nin râvilerinden olan Ali b. Ebû Sâre'nin ise zayıf kabul edildiğini belirtir (*Mecma'u'z-zevâ'id*, IV, 315). İbnü'l-Esîr ise Hz. Peygamber'in Âişe'den kendisine bir şey anlatmasını istemesi üzerine Hurafe kıssasının bahis konusu edildiğini kaydetmekte, fakat Resûlullah'ın bu olayın gerçek olduğunu söylediği yolundaki rivayeti tereddütle karşılamaktadır (*en-Nihâye*, "hırf" md.). Buna göre hurafe kavramıyla ilgili kıssanın yaşanmış bir olaya ait olması ihtimali za-

yıftır. Ayrıca birçok âlim, insanların cinlerle bir arada bulunmasının ve onların yaptıklarını müşahede etmesinin mümkün olmadığını ileri sürmüştür (*DîA*, VIII, 9). İslâm öncesi Arap tarihi araştırmacılarının tercih ettiği gibi (Cevâd Ali, VI, 822) kıssayı bir efsane olarak telakki edip hurafe kelimesini şahıs ismi saymak yerine onun sözlük anlamında kullanıldığını kabul etmek daha isabetli görünmektedir (*Tâcü'l-'arûs*, "hırf" md.).

Din dışı alanları da kapsamakla birlikte dinî konularda daha yaygın olan hurafe hemen hemen bütün dinlerde mevcuttur. Hurafelerin, genellikle otantik dinî metinlerin zamanla yok olması ve geçmiş kavimlere ait bâtil inançların yeni dine taşınması yoluyla oluştuğu kabul edilir. İslâm'ın ana kaynağı olan Kur'an-ı Kerim'in bizzat Hz. Peygamber tarafından yazılı bir metin haline getirilmesine, ayrıca müslümanlarca ezberlenmesine rağmen bu dine de çeşitli hurafelerin sokulduğu görülmektedir. Bunların kaynağını ve ortaya çıkış sebeplerini şu noktalarda toplamak mümkündür: 1. Önceki dinlere ait kültürlen bazı unsurların İslâm'a taşınması. İslâmiyet'i kabul eden çeşitli din mensuplarının eski dinlerine ait bazı telakkileri korumaya devam ettikleri ve bunları diğer müslümanlara da aktardıkları bilinmektedir. Câhiliye devri Arapları uğura, uğursuzluğa ve cinlerle ilgili çeşitli hurafelere de inanıyorlardı. Cinlerin kertenkele, kirpi, deve kuşu, tarla faresi, tavşan gibi hayvanların şekline bürünecek insanlara görüldüğüne inanılması, karga vb. kuşların uğursuz addedilmesi, göz değmesinin insanlar üzerinde etkili olması bu dönemdeki inançlar arasında zikredilir (Mahmûd Şükrü el-Âlûsî, II, 325-365; Cevâd Ali, VI, 162, 717-718). Eski İran ve Hint dinlerine mensup gruplarla Türklerin İslâmiyet'i kabul etmesinden sonra İslâm dünyasında yeni hurafeler oluşmaya başlamıştır. Önceden Şamanizm, Budizm, Maniheizm ve Zerdüştilik gibi dinlere bağlı olan din adamları, Câhiliye devri Arap kültürüne ait hurafelerin cahil halk tabakası arasında yayılmış olmasından da faydalanarak daha çok eski şaman afsunlarına âyetler, Kâbe, Levh-i mahfûz, arş, kürsî gibi İslâmî motifleri karıştırmak suretiyle mesleklerini yeni dinlerinde de devam ettirmişlerdir. Şamanizm'den inktikal eden su kültü, Yahudilik'ten geçen tılsımlar, Hıristiyanlık'tan kalan türbeleri kutsallaştırma hurafeleri bu konudaki bazı örnekleri teşkil eder. 2. Cehalet. Daha